

Mgr. Zdeněk Vašek, Zbožné dary v českém středověku, Disertační práce, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta UK, Praha 2016, 324 stran text, 61 stran příloh.

Oponentský posudek.

Zdeněk Vašek se ve své disertační práci zaměřil na téma zbožných donací, konkrétně na dary, které v období vrcholného středověku dávala česká a moravská šlechta církevním institucím. Z celé škály možných přístupů si autor vybral především zkoumání vnitřního přístupu dárců, jejich motivaci, s níž k donacím přistupovali; proč své dary církvi dávali a co za to očekávali. Zároveň, i když v míře výrazně menší, se jeho práce zabývá také podobou a rolí, jakou dary ve sledovaném čase hrály. Časově si autor vymezil své téma obdobím proměny Českého státu v letech 1200-1350.

Na základě rozboru darů doložených v Čechách a na Moravě písemnými prameny se Zdeněk Vašek snaží o postižení různých typů motivace, dále ho zajímá složení a struktura konkrétních donací a význam těchto donací ve společnosti. Všechny tyto kategorie nesleduje pouze ve statické podobě, ale snaží se též o postižení jejich vývojových trendů. Na základě rozboru příslušných pramenů rozděluje donační aktivitu české a moravské šlechty do několika časových úseků, v jejichž rámci pak sleduje změny v přístupu české a moravské nobility k darům církvi, jejich proměňující se strategii, stejně jako změny ve struktuře a v hodnotě zbožných darů.

Disertační práce Zdeňka Vaška je zakotvena v hluboké znalosti zahraniční literatury. V rozsáhlé první kapitole se autor podrobně věnuje otázkám badatelských přístupů jak k tématu darů, tak také k pochopení toho, proč se církev ve středověku stala objektem donací a jaké motivy dárce k jejich štědrosti vedly. Rozsáhle se zabývá zejména Maussovou teorií daru (1924) a tomu, do jaké míry tato teorie ovlivnila historické bádání. Maussova teorie určená původně především antropologům a sociologům byla přijata v 60. letech také historiky a dále rozpracována okruhem školy *Annales*, aby následně byla využita ve většině evropských zemí, stejně jako v zámoří. V současné době sice není již přijímána tak bezvýhradně, nicméně vývoj myšlení o tomto tématu i nadále ovlivňuje. Druhý silný proud teoretických úvah o pohnutkách, jež vedly ke středověkým zbožným darům, pracuje s pojmem *memorie*- zachování paměti na zemřelé. Tento druhý proud, který se zrodil v 70. letech 20. století v německém univerzitním prostředí (Otto. G. Oexle), je v posledních letech akcentován i českou historiografií a spolu s paralelním historickým výzkumem zaměřeným na dějiny jednotlivých šlechtických rodů stejně jako na držbu středověkých církevních institucí představuje základnu, o níž se může studium zbožných donací v českých zemích opírat.

Druhá část předložené disertace se zaměřuje na vývoj zbožných darů v Evropě od počátku křesťanství. V souvislosti s duchovní motivací darů církvi autor vyzdvihuje zásadní význam teologického učení o spáse duše ve středověku. Právě péče o duši byla hlavním motivem všech zbožných darů. V této rovině lze nahlížet i na reciprocitu zbožných darů, protože dárce očekávali

odplatu v duchovní úrovni od Boha. Jako jeden z důležitých momentů ve vývoji motivace donátorů autor vyzdvihuje změnu teologického myšlení v souvislosti s rozvíjením představ o Očistci v době po roce 1000. V části své disertace nazvané „Dary šlechty církvi v Čechách a na Moravě v letech 1200-1350“ pak sleduje, jak se změněná církevní teorie odrazila v donátorské praxi, neboť církevní mecenáši začali své dary specifikovat: od původně jednoduchého určení daru *pro anima* ke složitějším formám *memorie* (anniversaria, pohřby donátorů v obdarovaných institucích ap), jež mohly mít vliv na zkrácení pobytu duše v očistci. Celý tento oddíl se zabývá, tentokrát na základě českého materiálu, motivací šlechty a otázkou, jaký typ duchovní protisluzby za své dary jednotliví donátoři požadovali. Vedle převažujících duchovních motivů se autor zmiňuje i o dalších typech příčin zbožných darů, pohnutkách ekonomických, touze po reprezentaci rodu apod. V uvedené části předložené práce se již zmiňují některé konkrétní případy donací české a moravské šlechty, zajímavá je pasáž věnovaná pohřebišťům českých šlechtických rodů ve 2. polovině 13 a v první polovině 14. století.

Většina informací o donační praxi české a moravské nobility je soustředěna až do poslední kapitoly disertace „Česká a moravská společnost ve 13. a 14. století ve světle šlechtických donací církvi.“ V ní autor sleduje vývoj motivace donátorů stejně jako strukturu darů, společenské rozvrstvení donátorů i rozdělení obdarovaných z hlediska církevní i zemské příslušnosti. Na základě analýzy darů, jichž pro sledované období prostudoval více než 400, člení období od roku 1200 do poloviny 14. století na čtyři z pohledu donační praxe odlišné časové úseky. Jde o období: 1200-1240, 1240-1270, 1270-1320 a 1320-1350. Rozbor situace v jednotlivých fázích doprovází Zdeněk Vašek statistickým vyhodnocením v podobě grafů.

Jak již řečeno, disertační spis vychází z rozsáhlé znalosti domácí a především zahraniční literatury a z teorií, které se váží k otázkám spojeným se zbožnými dary ve středověku. Zasloužený rozbor literatury, zejména zahraničních názorů v jejich vývoji za poslední století i v širší záběru zahrnujícím nejen evropské, ale i americké badatelské směry, je záslužný a svědčí o autorově znalosti tématu. Prostor, který je historiografickému rozboru v disertaci Zdeňka Vaška poskytnut, však pokládám za naddimenzovaný. Historiografii v užším slova smyslu je věnována třetina práce (téměř 100 stran). Dalším, silně akcentovaným tématem práce, je motivace donátorů a otázka *memorie*, její postupné přijímání středověkou šlechtou, podoba memoriálních obřadů v kláštorech a kostelech. Tato témata, jež se objevují od 2. části textu věnované „Interpretačnímu rámci středověkých darů“, procházejí celou disertací, přičemž se různá vysvětlení několikanásobně opakují, někdy dokonce stejnými slovy (např. strany 139 a 171). Rozumím autorovu primárnímu zaměření na motivaci a memoriální protisluzbu církve, které ve své práci zdůrazňuje, neboť jde o témata, jež u nás nebyla dosud příliš zpracována a přinášejí nový pohled na českou šlechtu. Přesto si však myslím, že pouhých 70 stran věnovaných vlastnímu rozboru zbožných darů v Čechách a na Moravě (kapitola 6.1-6.4) je vzhledem k rozsahu i širší tématu příliš málo. Je mi líto, že mnoho z toho, co se mohlo stát předmětem analýzy, zůstalo stranou autorova zájmu. Celý okruh otázek kolem zbožných darů jako předmětu

ekonomické politiky šlechty, dary a jejich možné charitativní využití, dary jako odraz majetkové síly jednotlivých rodů, využití donací k prohloubení genealogických znalostí atd., to vše ustoupilo duchovním aspektům zbožných nadací.

Ani statistické grafy (asi nelze mluvit v tomto případě o statistické metodě), jimiž autor do jisté míry nahrazuje verbální rozbor, neuspokojují čtenáře zcela. Kde zůstal pohled na České země v době zásadní středověké proměny? Jak se probíhající kolonizace projevila v donační praxi? Jen toto téma by si zasloužilo důkladný rozbor. Ne zcela uspokojivě řeší autor také otázku zakladatelských práv. Tu sice zmiňuje, hovoří i o vývoji zakladatelských práv ve středověku, činí tak ovšem jako kdyby kolem tohoto tématu neexistovala diskuse a historici nezastávali odlišné názory. Přitom autorem citovaní Marcin R. Pauk a Tomáš Borovský nejsou v otázce zakladatelských práv ve shodě a naopak představují dvě krajní křídla rozdílných pohledů.

V pasážích věnovaných pohřbům a pohřebištím české šlechty (184-190) bych navrhovala pracovat též s hrabišickým pohřebištěm v Oseku. Jeho vznik sice předchází hraniční rok 1200 (cca o tři roky), díky bohatství informací, které k existenci této nekropole máme k dispozici, by však pravděpodobně značně obohatilo znalost o podobě rodových hrobek v raném středověku.

Ke šlechtickým donátorům, kteří za svůj dar získali v klášteře pohřeb ve Zlaté Koruně (s.192), bych přidala zvikovského purkrabí Hrze, jenž rozšířil majetek zlatokorunských cisterciáků o rozsáhlý újezd a jehož náhrobek se v klášterním kostele dodnes nachází. K rodům, jejichž nekropole se nacházely ve Žďáru nad Sázavou, nutno připojit Bočka z Obřan a jeho potomstvo, stejně jako uvést, že klášter sloužil jako hrobka části rodu Lichtenburků. O obojím nás informuje Žďárská kronika.

Autor se mýlí v interpretaci žádosti ke generální kapitule cisterciáckého řádu, kterou podal konvent kláštera v Hradišti nad Jizerou a jež se týkala zakladatele tohoto opatství (s. 184). Žádost se netýká možnosti povolit zakladateli v konventním kostele pohřeb, ale anniversárium. Právě anniversária se snažil cisterciácký řád (neúspěšně) ve 13. století omezovat.

Ještě jeden drobný omyl-klášter v Dolních Kounicích nepatřil cisterciáčkám (s. 191), ale premonstráčkám.

Přes výše vznesené některé výhrady pokládám práci Zdeňka Vaška za velmi kvalitní a naplňující požadavky na disertační práci. Proto jeho disertaci doporučuji k obhajobě a navrhuji ji klasifikovat známkou prospěl.

V Praze 11. srpna 2016

prof. PhDr. Kateřina Charvátová, CSc.